

LENKIJOS KARIUOMENĖS „LIETUVIŠKASIS“ ULONŲ PULKAS 1918–1939 M.

Dr. Aleksander SMOLIŃSKI
Torūnės Mikalojaus Koperniko universitetas

Šiandien abiejose Lenkijos–Lietuvos sienos pusėse kaip anksčiau gyvena gausios lenkų ir lietuvių žmonių grupės, kurios lygiai taip pat Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, sudaro tautines mažumas. Šias tautas kažkada išskyrė gana skausmingi įvykiai, kurie prasidėjo paskutiniame XVIII a. ketvirtyje. Vis dėlto svarbiausią šiame procese vaidmenį suvaidino XX amžius, ypač politiniai ir visuomeniniai pokyčiai, kurie šioje Europos dalyje vyko po 1918 ir 1939 m., o taip pat po 1940 ir 1945 m. Šių įvykių auka tapo šios tautos, kurios kadaise gyveno vienoje ir galingoje valstybėje, vadintoje Abiejų tautų Respublika. Dabar, po ilgo sovietų dominavimo laikotarpio, šioje Europos dalyje Lenkijos Respublika, taip pat kaip ir Lietuvos Respublika, yra nepriklausoma ir savarankiška valstybės, sunkiai užmezgančios draugiškus kaimyninius santykius, paremtus tikra pagarba mažumų teisėms ir dvišaliu bendradarbiavimu, o taip pat bendru veikimu Europos politinėse ir karinėse struktūrose, tokiose kaip NATO ir Europos Sąjunga. Kita vertus, lygiai taip pat kaip lenkus, taip ir lietuvius skiria atskirų bendros ir nelengvos istorijos, ypač naujausios istorijos, įvykių vertinimo būdai.

Be to, ką apgailestaujant reikia konstatuoti, iš taip vadinamo „vidutinio žmogaus“ sąmonės kaip Lenkijoje, taip ir Lietuvoje, beveik visiškai buvo ištrinta ilgo bendros ir naudingos abiem pusėm istorijos vienoje valstybėje, anksčiau minėtoje Abiejų tautų Respublikoje, atmintis. Lenkai apie šiuos faktus be istorikų ir kai kurių asmenų, kurie susiję su šiomis teritorijomis, jau nebeatmena. Neatmena net senasis visuomenės elitas. Žinoma, kaip sakoma, tokia graudi taisyklė turi tam tikras, nors ir negausias išimtis. Tokio nenaudingo reiškinių priežastys yra labai sudėtingos. Taip atsitiko iš dalies dėl politinių priežasčių, kilusių iš „pojaltinės“ realybės, taip pat dėl naujesnių datų, kurių neteisingai moko jau mokykloje. Tai lemia, kad jaunoji karta labai prastai žino ne tik savo, bet ir artimiausių kaimyninių

kraštų istoriją. Be to, jie apskritai istorijos nesupranta. Taip yra bent jau šiulaikinėje Lenkijoje.

Pasekmė yra faktas, kad atmintis apie daugiaetninę ir daugiakultūrę Abiejų tautų Respubliką ir visus pozityvius reiškinius, kokie su ja buvo siejami, greičiausia jau visiems laikams pasitraukė į istorijos nebūtį, o jaunosios kartos atmintyje iš jos liko tik tuštuma, taip pat kai kurie abiejų pusių, paremti daugeliu stereotipų, lenkų–lietuvių priekaištai vieni kitiems.

Visiškai kitaip ši situacija atrodė Lenkijos Respublikoje tarpukariu. Federacinės programos¹ nepriklausomybės pradžioje buvo trys veiksniai. Pirmas iš jų buvo faktas, kad intelektualaus, kultūrinio ir politinio elito tarpe taip kaip anksčiau egzistavo senoji ir ilgai trukusi lenkų ir lietuvių bendra valstybės atmintis. Be to, šis laikotarpis, jei aptarsime iš Lenkijos istorijos, buvo suvokiamas kaip labai naudingas ir prisimenamas su tam tikrais sentimentais, net smarkiai idealizuojamas ir garbinamas. Taip pat sąlyginai nauju reiškiniu anuomet buvo tautinė ir valstybinė lietuvių emancipacija, o tai lėmė tikėjamą galimybę, bent jau iš pradžių, kad lenkų–lietuvių tarpusavio santykiai pasitaisys². Kadangi nebuvo numatyti tikri santykiai, kokie tuo metu buvo Lietuvoje, todėl praktiškai šių sumanymų iki II Lenkijos Respublikos egzistavimo pabaigos nebuvo įmanoma realizuoti.

Kitu veiksniu buvo tai, kad tuometinėje Lenkijos valstybėje atsidūrė nemaža dalis žemių, kurios kadaise įėjo į buvusios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sudėtį, prisimenant kad ir Vilniaus kraštą, kuris buvo vienu iš svarbiausių lenkų–lietuvių ginčų iki 1939 m.

Be to Abiejų tautų Respublikos buvimo faktą bent jau dalies lenkų visuomenės sąmonėje veikė nustatyta valstybės ir kariuomenės politika. Pirmoji ją vykdė per švietimo sistemą, o kariuomenė, pirma, per šauktinių auklėjimą ir švietimą. Kariuomenė tuo metu buvo vertinama kaip labai svarbi, galinti tarnauti integraciniams veiksams, kurie buvo nukreipti prieš tuometinės

¹ Plačiau šia tema žiūrėkite: J. Cisek, *Kilka uwag o myśli federacyjnej Józefa Piłsudskiego* [w:] *Międzymorze. Polska i kraje Europy Środkowo–Wschodniej XIX – XX wiek*. Praca zbior., Warszawa 1995; A. Czubiński, *Walka o granice wschodnie Polski w latach 1918–1921*, Opole 1993; idem, *Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo–Wschodniej w latach 1918–1921*, Toruń 2002; P. Hauser, *Federacyjna wizja Rzeczypospolitej w poglądach Józefa Piłsudskiego i próba jej urzeczywistnienia w latach 1918–1921* [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*. Praca zbior. pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń 1997; J. Gierowska–Kałaur, *Ścieranie się koncepcji federacyjnej i inkorporacyjnej w stosunku do ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w okresie poprzedzającym Odezwę Wileńską*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojaka” (Białystok) 2004, Nr 17, o taip pat šiandien jau kiek pasenusius darbus: J. Lewandowski, *Federalizm. Litwa i Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI 1918 – IV 1920)*, Warszawa 1962; A. Deruga, *Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919)*, Warszawa 1969.

² Žiūrėkite: *Kazimierz Świątalski. Dziariusz 1919–1935*. Do druku przygotowali A. Garlicki, R. Świętek, Warszawa 1992.

Lenkijos Respublikos labai diferencijuotą visuomenę. Šiam procesui vieno-
dai turėjo paklusti tiek lenkų tautybės šauktiniai, tiek ir kitų tautinių mažu-
mų šauktiniai, taip pat ir lietuviai³. Bandymas įvertinti galimą jų efektyvumą,
jei lyginsime su Lenkijos kariuomenės kariais iš skirtingų tautinių ir etninių
mažumų, be jau esančios tam tikros literatūros, skirtos mažumų problemai
Lenkijos kariuomenėje⁴, lenkų istorikams dar vis palikta terpė tyrinėti.

Vienas iš šiuo metu dar gyvos bendros lenkų ir lietuvių politinės istorijos
lenkų visuomenėje lieka faktas, kada 10-asis ulonų pulkas buvo pavadintas
„lietuviškuoju“. Šis dalinys buvo pradėtas formuoti 1918 m., kada Lenkijos
kariuomenės Generalinis štabas buvusiam Rusijos kavalerijos karininkui,
pulkininkui Vladislavui Obuchui–Voščatynskui (Władysław Obuch–Wos-
zczatyński), prie Lietuvių–Baltarusių divizijos⁵ įsakė formuoti ulonų pulką,
kuriam pražioje buvo suteiktas numeris „12“. Pulkas suformuotas iš tuo
metu buvusio Bielsko–Mazowiecko eskadrono, kuriam vadovavo poručnikas
Viktoras Jakubskis (Wiktor Jakubski). Eskadronas taip pat buvo vadina-

³ Plačiau šia tema žiūrėkite: Warszawa, Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Admin-
istracji, Sztab Generalny, tezcza 66. Komunikat informacyjny „Obce narodowości w armii polskiej” Oddział
II Sztabu Generalnego Ministerstwa Spraw Wojskowych № 19737/II.Inf.F. z 18. X. 1923 r.; K. Sochaniewicz,
Jak prowadzić pogadanki z żołnierzami z obcych ziem, narodu i państwa polskiego, Sekcja Oświaty i Kultury
Oddziału III Sztabu Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1920; *Instrukcja szkolenia kawalerii. Część
I. Organizacja i metody szkolenia*, Departament Kawalerii Ministerstwa Spraw Wojskowych, Warszawa 1937;
W. Tokarz, *Znaczenie wychowawcze wojska*, „Bellona” 1918, zeszyt 4; W. Brummer, *Praca oświatowa w wo-
jsku*, „Bellona” 1921, zeszyt 1; *Zbiór pytań i odpowiedzi opracowany przez grono oficerów 20 Pułku Piechoty
Ziemi Krakowskiej*. Praca zbior. pod red. E. Jasńskiego, Kraków 1931; E. Jasiński, M. Słowikowski, *Zbiór
zasadniczych wiadomości wojskowych*, Wilno 1934, P. Stawecki, *Kilka uwag o roli wojska w procesach integra-
cyjnych i dezintegracyjnych II Rzeczypospolitej* [w:] *Drogi integracji społeczeństwa w Polsce w XIX–XX w.* Praca
zbior. pod red. H. Zielińskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1976; idem, *Polityka wojskowa Polski
1921–1926*, Warszawa 1981; J. Odziemkowski, *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996; T. A.
Kowalski, *Mniejszości narodowe w silach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej Polskiej (1918–1939)*, Toruń 1997;
W. Rezmer, *Nauczanie przymusowe w Wojsku Polskim w okresie międzywojennym i jego rola w kształtowaniu
propaństwowych postaw poborowych*, [w:] *Wychowanie a polityka. Tradycje i współczesność*. Praca zbior. pod
red. W. Wojdyły i M. Strzeleckiego, Toruń 1997; idem, *Problematyka narodowościowa i wyznaniowa w wojsku
na terenie Dowództwa Okręgu Korpusu Nr VIII w Toruniu (1920–1939)* [w:] *Stosunki narodowościowe i wyzna-
niowe na Pomorzu w XIX i XX w. Tom 6. Mniejszości narodowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX wieku*.
Zbiór studiów pod redakcją M. Wojciechowskiego, Toruń 1998; idem, *Litwini w Wojsku Polskim 1920–1939*
[w:] *Od armii komputerowej do narodowej. Tom II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do
XX wieku*. Praca zbior. pod red. M. Krotofila i A. Smolińskiego, Toruń 2005; J. Kęsik, *Naród pod bronią*.
Spółczesność polskie w programie polskiej polityki wojskowej 1918–1939, Wrocław 1998.

⁴ Be dalies aukščiau cituotų darbų taip pat žiūrėkite: W. Rezmer, *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w
garnizone toruńskim w latach 1920–1939* [w:] *Stosunki narodowościowe i wyznaniowe na Pomorzu w XIX i XX
wieku. Tom 3. Mniejszości narodowe i wyznaniowe w Toruniu w XIX i XX wieku*. Zbiór studiów pod red. M.
Wojciechowskiego, Toruń 1993; *Mniejszości narodowe i wyznaniowe w silach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej
1918–1939*. Praca zbior. pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, Toruń 2001.

⁵ Apie politinius šio didelio tuometinės Lenkijos kariuomenės karinio dalinio formavimo motyvus ir jo
ryšius su Lenkijos teritorinėmis aspiracijomis ir federacine programa plačiau žiūrėkite: W. Chocianowicz,
Historia Dywizji Litewsko–Białoruskiej w świetle listów Józefa Piłsudskiego, „Niepodległość” 1962, tom 7.

mas Balstogės kavalerijos daliniu (Białostocki Oddział Jazdy)⁶. Naujajame pulke ši formacija tapo jo 1–uoju eskadronu.

Netrukus po šio įsakymo Varšuvoje buvo atidarytas verbavimo biuras, kuris, užsirašančius savanorius, nukreipdavo į Pietkową, esantį netoli nuo vietovės Łap, kur buvo dislokuota organizuojamo pulko bazė. 1918 m. gruodžio 30 d. nauju Lenkijos kariuomenės Generalinio štabo įsakymu Nr. 87 pulkui suteiktas naujas numeris. Nuo šiol dalinys pradėtas vadinti 10–uoju ulonų pulku. Tuo metu jį sudarė 1–asis ir 3–asis rikiuotės eskadronai. Jie buvo vertinami kaip dviejų divizionų užuomazgos.

Formuojamas dalinys buvo tarsi iš pakraščiuose gyvenusių, nes jo tuometinius vadovaujantį personalą⁷ sudarė kariai iš buvusios Rusijos kariuomenės Lenkijos korpusų. Dauguma šių karių buvo kilę iš rytinių pakraščių. Taip greičiausiai buvo ir su eiliniais ulonais. Verta pažymėti ir tai, kad pulkas buvo suformuotas iš dalies neturtingame Paliesės (Podlas)⁸ krašte, kuris kadaise priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštijai.

Nuo savo gyvavimo pradžios, panašiai kaip ir kiti tuometinės Lenkijos kariuomenės daliniai, formuojamas pulkas susidūrė su gausybe problemų, kai reikėjo spręsti savo materialinius poreikius ir kt. Trūko ir tinkamų žirgų. Todėl jo organizaciniai darbai buvo atliekami ne taip greitai, nors buvo gauta svarbi parama iš Pakraščių gynimo komiteto (lenk. Komitet Obrony Kresów) ir kitų panašių organizacijų, kurios be materialinės paramos taip pat organizuodavo savanorių, skirtų tarnybai, šaukimo akcijas. Dalis iš jų tikrai patekdavo ir į 10–ojo ulonų pulko gretas⁹.

1919 m. sausio 11 d. pradėtas formuoti kulkosvaidžių eskadronas, kurį iš pradžių sudarė tik vienas būrys. Pirmomis vasario dienomis iš 1–ojo es-

⁶ Tai buvo vienas iš tuo metu egzistavusių taip vadinamų vaivadijų eskadronų, kurie 1919 m. pavasarį ir vasarą buvo įtraukti į savarankiškos kavalerijos (jazdy samodzielnej) ir divizioninės kavalerijos (kawalerii dywizyjnej) pulkus. Plačiau šia tema žiūrėkite: A. Smoliński, *Formowanie szwadronów wojewódzkich na ziemiach polskich (koniec 1918 – marzec 1919 r.)* [w:] *Księga jubileuszowa Muzeum Wojska 1968–1998*. Praca zbior. pod red. K. Filipowa, U. Kraśnickiej, B. Kuklik, E. Łagunionek, Białystok 1999.

⁷ Čia kalbama apie karininkus, chorunžus ir puskarininkius.

⁸ Čia reikėtų dar pridurti, kad šis faktas tikriausiai lėmė tai, kad atsirado priedainis arba sparnuotas posakis, kuris skamba taip:

„Joja ulonas iš dešimto,
staugia šunys jį pamatė“.

Citata iš: Kavalerijos priedainiai. Nepublikuotas darbas iš autoriaus rinkinių; Z. Godyń, *Prześpiewki kawaleryjskie*, „Przegląd Kawalerii i Broni Pancerniej“, Londyn 1971, tom VIII, Nr 63, s. 592; S. Radomyski, *Żurawiejki*. Wydano staraniem Komitetu Organizacyjnego Zjazdu Oficerów Służby Stalej Kawalerii II Rzeczypospolitej w Warszawie, Warszawa 1989, s. 13; idem, *Żurawiejki*, Pruszków 1995, s. 33–34; M. Dragan, *Żurawiejki kawaleryjskie*, Warszawa 1990, s. 21

⁹ Plačiau šia tema žiūrėkite: J. Gierowska-Kałaaur, *Straż Kresowa a Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich. Współdziałanie czy rywalizacja?*, Warszawa 1999; idem, *Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego 1919 – 9 września 1920)*, Warszawa 2003. Ten pat yra pateikiamas platus nagrinėjamos problemos šaltinių ir literatūros sąrašas.

kadrono buvo sudarytos 2-ojo pulko eskadrono užuomazgos, o iš 3-ojo – 4-asis. Tuo metu kulkosvaidžių eskadronas jau turėjo 86 ulonus ir 36 arklius. Tuo pat metu buvo pradėta komplektuoti eskadrono techniką. Be arklių ir materialinių trūkumų vasario mėnesį pulkas jau buvo suorganizavęs visus etatais numatytus padalinius.

Būdamas dar formavimo stadijoje pulko 2-asis eskadronas jau vykdė apsaugos tarnybos užduotis ir saugoję geležinkelio liniją Brestas–Bialystokas. Šia linija tuo metu vokiečių Ober–Osto kariuomenė traukėsi iš Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos. Antisovietinio fronto poreikiai lėmė tai, kad vyriausioji Lenkijos kariuomenės vadovybė pulkui nurodė į Lietuvį–Baltarusių divizioną išsiųsti vieną eskadroną, kuris joje turėjo atlikti kavalerijos funkcijas. Pulkas užduočiai skyrė rinktinį eskadroną, kuris, pavadintas Koviniu 10-ojo ulonų pulko eskadronu, atiteko generolui podporučnikui Vaelovui Ivaškievičiui (Wacław Iwaszkiewicz). Eskadronas buvo suformuotas taip: iš kiekvieno rikiuotės eskadrono išskiriant po vieną būrį. Šio eskadrono vadu paskirtas rotmistras Vladislavas Tomaševičius (Władysław Tomaszewicz). Eskadrono buvo 120 ulonų ir 80 žirgų, o visame pulke buvo tik 150. Kovinis 10-ojo ulonų pulko eskadronas 1919 m. vasario 14 d. išvyko į frontą ir po dviejų dienų atvyko į Volkovyską, kur dar kurį laiką buvo organizuojamas. Kovines užduotis pradėjo vykdyti tik vasario pabaigoje.

Kovo mėnesio pradžioje į frontą buvo išsiųstas 1-asis pulko eskadronas, sudarytas iš keturių rikiuotės būrių. Mėnesio pabaigoje jis pateko į majoro Leono Zavistovskio (Leon Zawistowski) vadovaujamą grupę. Kovo 22 d. prie jo prisijungė kulkosvaidžių būrys, kurį sudarė vienas karininkas, penki puskarininkiai, 29 ulonai ir 11 arklių. 1919 m. pirmoje balandžio mėnesio pusėje kovines operacijas pradėjo ir 2-asis eskadronas, kuris taip pat turėjo kulkosvaidžių būrį. Balandžio viduryje pusė šio eskadrono sustiprino Kovinį eskadroną. Balandžio pabaigoje į frontą išvyko ir 3-asis eskadronas.

Pietkove liko pulko vadovybė ir kitos formuojamos dalys: Techninis eskadronas, 3-iasis ir 4-asis kulkosvaidžių eskadrono būriai, „Štabo dalis“ ir 4-asis eskadronas. Bielske pradėta organizuoti Atsarginį eskadroną. 1919 m. kovo 1 d. pulko sudėtyje buvo 27 karininkai, 82 puskarininkiai ir 389 ulonai.

Po trijų dienų į 10-ojo ulonų pulko sudėtį buvo įtrauktas Siedlcų (Siedlec) vaivadijos ulonų eskadronas, vadovaujamas poručniko Romano Goblo (Roman Goebel)¹⁰. Tačiau formalų vadovavimą šiam eskadronui pulko vadovybė perėmė tik mėnesio pabaigoje. Į Lapę jis atvyko tik 1919 m. ba-

¹⁰ Tai buvo viena iš Lenkijos kariuomenės formavimo etapų, kurie atsirado 1918 m., prasidėjus vaivadijų eskadronų kūrimo akcijai.

landžio 17 d. Ten jis buvo likviduotas, o jo ulonai perkelti į formuojamą pulko 4-ąją eskadroną. Arkliai buvo paskirstyti tarp kitų pulko padalinių. Tai greitino pulko organizavimo darbą, kuris užtruko iki 1919 m. liepos. Dėl aprašytų veiksmų balandžio 11 d. 10-ojo ulonų pulko sudėtis išaugo iki 34 karininkų, 50 puskarininkų ir 634 ulonų, kurie turėjo tik 240 žirgų, 7 krovinius ir 15 gurguolės arklių.

Nuo formavimo pabaigos iki pat lenkų bolševikų karo pabaigos 10-asis ulonų pulkas priklausė 2-os kavalerijos brigados sudėčiai. Nuo 1919 m. vasaros jis kovojo Lietuvos–Baltarusijos fronte, vėliau Palesieje 1920 m. dalyvavo lenkų puolime Mozyriaus ir Kalenkovičių kryptimi, taip pat veiksmuose ties Dniepru. Tragiško Lenkijos kariuomenės vasaros atsitraukimo metu dalyvavo pergalingose Varšuvos mūšio kautynėse. Vėliau pulkas vėl buvo perverstas į lenkų bolševikų frontą Lietuva–Baltarusija, kur dalyvavo Nemuno mūšyje ir kovoje prieš Lietuvos Respublikos dalinius ties Druskininkais. 1920 m. spalio 18 d., sudarius paliaubas ir pasibaigus kovoms su Raudonąja armija, pulkas buvo dislokuotas prie lenkų – sovietų demarkacijos linijos, vėliau, gruodžio viduryje, perkeltas į „Vidurio Lietuvos“ teritoriją, kur pateko į kariuomenės grupės „Bieniakonie“ sudėtį tęsdamas karinius veiksmus tolimesniame lenkų–lietuvių konflikto etape¹¹. Čia pulkas pasiliko iki „Vidurio Lietuvos“ egzistavimo pabaigos. Tačiau į savo pastovią taikos meto dislokacijos vietą Balstogėje buvo perkeltas tik 1922 m. vasarą. Balstogėje jis pasiliko iki lenkų–vokiečių karo pradžios 1939 m.¹²

¹¹ Apie lenkų–lietuvių 1918–1920 m. konfliktą plačiau skaitykite: Z. Budecki, *Stosunki polsko–litewskie po wojnie światowej 1918–1928*, Warszawa 1928; T. Kutrzeba, *Bitwa nad Niemnem*, Warszawa 1936; J. Smoleński, *Walki polsko–litewskie na Suwalszczyźnie we wrześniu 1920 r.*, Warszawa 1938; P. Łossowski, *Stosunki polsko–litewskie 1918–1920*, Warszawa 1966; idem, *Konflikt polsko–litewski 1918–1920*, Warszawa 1996; W. Rezmer, *Armia litewska w świetle raportów Oddziału II Sztabu Generalnego WP 1919–1920*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska“ 1995, Nr 9; G. Łukomski, *Akcja gen. Lucjana Żeligowskiego w październiku 1920 roku*, „Mars“. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i Materiały, Warszawa–Londyn 1995, tom 3; idem, *Wojna domowa. Z dziejów konfliktu polsko–litewskiego 1918–1920*, Warszawa 1997; T. Radziwonowicz, *Walki polsko–litewskie w latach 1919–1920*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska“ 1998, Nr 11; K. Grygajtis, *Wyprawa na Wilno gen. Lucjana Żeligowskiego*, „Mars“. Problematyka i Historia Wojskowości. Studia i materiały, Warszawa–Londyn 2004, tom 17. Šiose literatūros pozicijose pateikiama ir pakankamai plati tiriamo objekto šaltinių (daugiausiai lenkų kalba) bazė.

¹² Plačiau apie šio kavalerijos pulko įdomią istoriją: H. Buszyński, *Zarys historii wojennej 10 Pułku Ułanów Litewskich*, Warszawa 1929; A. J. Dąbrowski, *Historia 10 Pułku Ułanów Litewskich*, Londyn 1982; A. Dobroński, K. Filipow, „Dziesiątacy“ z Białegostoku. 10 Pułk Ułanów Litewskich, Białystok 1992; A. Smoliński, *Organizacja wielkich jednostek kawalerii i oddziałów artylerii konnej w okresie od marca 1919 r. do sierpnia 1939 r.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości“ 1994, tom XXXVI; idem, *Jazda Rzeczypospolitej Polskiej w okresie od 12 X 1918 r. do 25 IV 1920 r.*, Toruń 1999; idem, *Jazda i artyleria konna Dwyżłji Litewsko–Białoruskiej oraz Grupy Poleskiej, a następnie Frontu Litewsko–Białoruskiego (luty – początek lipca 1919 r.)*, „Wschodni Rocznik Humanistyczny“, Radzyń Podlaski 2004, tom 1; P. Liedke, *Boje 10 Pułku Ułanów Litewskich nad Bugiem (30 lipca – 7 sierpnia 1920 r.) w świetle materiałów i dokumentów „Bitwy Warszawskiej“*, „Zeszyt Naukowy Muzeum Wojska“ 1995, Nr. 9.

Šiandien sunku vienareikšmiškai nustatyti, kada 10-ajam ulonų pulkui buvo suteiktas arba greičiau priimtas „Lietuviškųjų“ pavadinimas. Iki šiol nebuvo surastas nei vienas oficialus įsakymas apie tokio vardo suteikimą. Tuo tarpu pagal nuostatus ir nusistovėjusią tvarką II Respublikos Lenkijos kariuomenės karinių dalinių pavadinimai privalėjo gauti gynybos ministro sutikimą ir patvirtinimą, kuris atitinkamą įsakymą publikuodavo Įsakymų dienraštyje arba, tai retai buvo daroma, jo slaptajame priede. Konkrečios ir motyvuotos šios problemos informacijos taip pat nėra ir tiriamojo objekto literatūroje, kuri skirta šio pulko istorijai, ir yra iki šiol išleista tiek Lenkijoje, tiek pasaulyje.

Tačiau iki šiol išsamiausioje ir patikimiausioje pulko istorijoje, kurios autorius buvęs 5-ojo Zaslavskio ulonų pulko karininkas, majoras Adomas Juozapas Donbrovskis (Adam Józef Dąbrowski), atsirado pavadinimo, kurį 10-asis ulonų pulkas naudojo tarpukario metu, genezė ir jo suteikimo išaiškinimas: „Nuo 1920 m. pradžios pulke priimamas „Lietuviškųjų ulonų“ pavadinimas. Pavadinimas šis atsirado spontaniškai ir tikriausiai niekas negalės sau priskirti jo autorystės privilegijos. Šis spontaniškumas atsiranda iš įvairių faktų ir priežasčių, kurios pačios lėmė patį pavadinimą.

Pulkas buvo suformuotas buvusios istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse. Didesnė dalis karininkų, kaip ir didelis skaičius savanorių, užsirašančių į pulką jo formavimo metu, kaip ir 1919 m. kovos veiksmų metu, buvo su tomis žemėmis susiję kilme, šeimos santykiais, gyvenamąja vieta. Tarp jų buvo taip pat ir pirmasis pulko vadas pulkininkas Vladislovas Obuch-Voščatiniskis (Władysław Obuch-Woszczatyński), kilęs iš Niedźwiadko (Niedźwiadek) dvaro nuo Nesvyžiaus.

Prie pulko formavimo ir jo sugebėjimo greitai pasiruošti kovos veiksams prisidėjo tų žemių lenkų visuomenė <...>.

Pulkas buvo formuojamas teisybės vardan nepriklausomai nuo lietuvių-baltarusių divizijos, tačiau greitai tapo jai priklausomas, pirmieji jo eskadronai <...> ir visas pulkas 1919 m. glaudžiai veikė su šios divizijos daliniais <...>.

1919 m. pulkas nuolat kovojo buvusios istorinės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės žemėse ir 1920 m., pralaužus blogo atsitraukimo laikotarpį, persekiodamas priešą vėl grįžo į tas žemes, o jo ryšių su lietuviškomis žemėmis karūnavimu bus jo priklausymas „Vidurio Lietuvos“ kariuomenei darinio, <...> turėjusio nutiesti tiltą, kuris turėjo iš naujo sujungti dvi tautas <...> lenkų ir lietuvių savo gyvenamose žemėse.

Ar tuo metu, kada pulko pavadinimas įsiliejo į gyvenimą, jis koku nors būdu turėjo būti dėkingas 1831 m. 10-ojo lietuviškojo ulonų pulko

tradicijai?¹³ Sunku šiandien atsakyti į šį klausimą. Tačiau tokios galimybės atmesti negalima. Pakraščių žmonės geriau ir kur kas ilgiau saugoja tradicijas <...>. Galbūt kas nors apie tą pulką prisiminė, galbūt ši atmintis tęsėsi tų karių pašamonėje. Jau taikos metais ši tradicija tapo kur kas ryškesnė ir jungėsi su pulku vis labiau <...>¹⁴.

Atsižvelgiant į tai, kas buvo parašyta anksčiau, o kartu ir remiantis kitomis prielaidomis reikia sutikti, kad kovų tradicija, kartu ir 10-ojo lietuviškojo ulonų pulko atsiradimo vieta, taip pat jame tarnaujančių žmonių kilmė, įgalino jį priimti „Lietuviškojo“ pavadinimą. Šis pavadinimas puikiai tiko federacinės programos turiniui, kurį ant nepriklausomybės slenksčio, o taip pat XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje skelbė dalis Lenkijos Respublikos politinio elito. Gali būti, kad šis faktas, o kartu ir specifinis slaptas leidimas tiek civilinės valdžios, tiek ir karinės, sąlygojo, kad niekada nebuvo stengiamasi šio pavadinimo oficialiai patvirtinti.

Sunku sutikti su anksčiau aptarta pulko vardo priėmimo istorija, kuri pažymi šio pavadinimo atsiradimą. Tačiau yra beveik tikras dalykas, kad 1919 m., ką kai kada pulko istorijai skirta literatūra bando teigti, šio vardo dar nebuvo, ir, skirtingai nuo kai kurių likusių kavalerijos pulkų, šis dalinys tuo metu jokio asmeniško pavadinimo nenaudojo¹⁵. Tikėtina, kad taip pat buvo ir 1920 m. pradžioje, tačiau apie tai gali paliudyti tik šalutiniai faktai.

Pirma, tai 1920 m. lapkričio 4 d. Parafianove, Vilniuje, buvo pašventinta ir įteikta 10-ojo ulonų pulko vėliava, kurią laimino grafiėnė Julija Potocka Henriko, kilusi iš Chronstovo prie Koniecpolio (Chrzastowa koło Koniecpola). Šių iškilmių metu valstybės vadovu, o kartu ir vyriausiuoju pajėgu vadu buvo tuometinis 2-osios kavalerijos brigados vadas plk. Stefanas Grabovskis (Stefan Grabowski). Siekiant čia atsakyti į mus dominantį klausimą, susijusį su pulkui suteikto „Lietuviškojo“ vardo problema, šalia vėliavos įteikimo ceremonijos ir datos taip pat yra labai svarbus pats vėliavos vaizdo aprašymas,

¹³ Šis pulkas buvo įsteigtas Lietuvoje 1831 VI 8 Seinuose, sukilimo metais. Jo tuometiniu vadu buvo kapitonas, o vėliau majoras Stanisław Miłaszewicz. Dalinys dalyvavo šiuose mūšiuose ir susirėmimuose: Biecze (VI 26), Powendzenie (VII 10) ir Nowe Miasto Żmudzkie (VII 13). Taip pat reikia paminėti, kad sukilimo metu kartu egzistavo ir 11-asis bei 12-asis lietuviškasis ulonų pulkas – plačiau: W. Pol, *Pamiętniki*, Kraków 1960; B. Gembarzewski, *Rodowody pułków polskich i oddziałów równorzędnych od r. 1717 do r. 1831*, Warszawa 1925; W. Tokarz, *Wojna polsko-rosyjska 1830 i 1831*, Warszawa 1993; A. J. Dąbrowski“ op. cit.

¹⁴ Citata iš: A. J. Dąbrowski, op. cit., s. 75–76.

¹⁵ Plačiau žiūrėkite: Dziennik Rozkazów Wojskowych Nr 46 z 29 IV 1919 r. pozycja 1522; ibidem Nr 68 z 21 VI 1919 r. załącznik Nr 4. Abiejuose šiuose dokumentuose kalbama tik apie „10-ąjį Ulonų pulką“. Savo atskirą vardą tuo metu turėjo Krechovecko 1-asis Ulonų pulkas („1 Pułk Ułanów Krechowieckich“); Grochovo 2-asis ulonų pulkas („2 Pułk Ułanów Grochowskich“), vėliau pavadintas Grochovo generolo Dvernickio 2-uju ulonų pulku („2 Pułk Ułanów Grochowskich imienia Generała Dvernickiego“); Lvovo kavalerijos 6-asis ulonų pulkas („6 Pułk Ułanów Jazdy Lwowskiej“), tuo metu ankstyvesnis, o vėliau organizuoto Kaniovskiu 6-ojo ulonų pulko („6 Pułk Ułanów Kaniowskich“) pavadinimas; arba taip pat Lvovo pagalbos 12-asis ulonų pulkas („12 Pułk Ułanów Odsieczcy Lwowa“) vėliau vadintas Podolės 12-uju ulonų pulku („12 Pułk Ułanów Podolskich“).

ypač jos audeklo. Audeklas buvo pagamintas Strakačo (Strakacza) firmoje Varšuvoje, kuri užsiėmė meniniu siuvinėjimu, šalia Miodovos (Miodowej) gatvės. Audeklo išvaizda tik atskiromis detalėmis atitiko tų metų privalomas taisykles¹⁶, dydis – 60 cm ant 60 cm. Dešinė štandartės pusė (žiūrinčiam į ją į kairę nuo koto)¹⁷ buvo pagaminta pagal taisyklėse nurodytas sąlygas, šalia joje numatyto raudonos spalvos kavalieriaus kryžiaus¹⁸ baltame fone buvo išsiuvinėtas sidabrinis erelis su auksine karūna ir auksiniais snapu bei nagais, apvestas auksinių lauro lapų vainiku, apačioje surištu sidabrine juosta. Keturiuose baltuose šios štandartės audeklo kampuose tarp kavalieriaus kryžiaus atšakų buvo siuvinėti auksiniai skaičiai „10“ apvesti nedideliais siuvinėtais aukso spalvos lauro lapų vainikėliais. Ant kryžiaus atšakų aukso spalvos siūlais buvo išsiuvinėti atitinkami užrašai. Ant viršutinės: „PUŁK“, ant apatinės: „10^{ty} UŁANÓW“, ant kairės: „HONOR“, ant dešinės: „OJCZYZNA“. Pulko pavadinimas sutrumpintu įrašu „P. 10ty U.“ buvo įrašytas ir auksuotame erelio formos ant postamento vėliavos antgalyje, kuris buvo pagamintas Brolių Lopienskių (Braci Łopieńskich) firmoje Varšuvoje.

Taiigi 10-ojo ulonų pulko štandartėje tuo metu pavadinimas „lietuvių“ neatsirado, todėl galima būtų manyti, kad pulke šis vardas tuo metu oficialiai nebuvo vertinamas. Gali būti, kad ir tai lėmė, kad jis oficialiai nebuvo patvirtintas. Kita vertus, reikia atsiminti ir tai, kad ne visada ant šio laikotarpio Lenkijos kavalerijos štandarčių, o taip pat ir vėliau, būdavo užrašomas visas dalinio pavadinimas. Tačiau buvo dalinių, kur tai buvo daroma¹⁹.

Antra vertus, nestatutinės kairės pusės (žiūrinčiam į dešinę nuo koto) audinio išvaizda liudija tai, kad dalinys aiškiai siekė pabrėžti buvusios LDK

¹⁶ Žiūrėkite: Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej Nr 69 z 28 VIII 1919 r. pozycja 416; S. Łoza, Z. Czyżkowski – rysunki, *Godło i barwy Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1921. Taip pat žiūrėkite: S. Russocki, S. K. Kuczyński, J. Willaume, *Godło, barwy i hymn Rzeczypospolitej. Zarys dziejów*, Warszawa 1978; *Orzeł biały – 700 lat herbu państwa polskiego*. Praca zbior. pod red. S. K. Kuczyńskiego, Warszawa 1995; A. Znamierowski, *Stworzony do chwały*, Warszawa 1995; idem, *Insygnia, symbole i herby polskie. Kompendium*, Warszawa 2003.

¹⁷ Tai atitiko dar viduramžiais nustatytas heraldikos taisykles – plačiau: A. Smoliński, *W sprawie przywracania tradycji we współczesnym Wojsku Polskim (sztandary, nazwy formacji, mundur)* [w:] *IV Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowych. Koszalin 16 XII 1998*. Praca zbior. pod red. B. Polaka, Koszalin 1999; idem, *Patrzac krytycznie na dzialania w celu przywracania tradycji we współczesnym Wojsku Polskim – sztandary, nazwy formacji, barwa oraz jej elementy*, „Almanach Historyczny“, (Kielce) 2002, tom 4; A. Znamierowski, *Insygnia, symbole i herby polskie...*; idem, *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004.

¹⁸ Kryžiaus formos elementas dažniausiai talpinamas ant baltos spalvos (karališkosios spalvos) kokardos, tvirtinamos ant draugų ir karininkų galvos apdangalų karūnos tautinės kavalerijos daliniuose Abiejų Tautų Respublikos laikotarpiu iki padalinimų.

¹⁹ Taip buvo ir 8-ojo kunigaikščio Juzefo Ponetovskio ulonų pulko (8 Pulku Ułanów Księcia Józefa Poniatowskiego) atveju, kairėje 1919 m. pagamintos štandartės pusėje buvo išsiuvinėtas užrašas: „Ks. Józefa Poniatowskiego 8. P Ułanów“ arba ant 1924 m. pagamintos 19-ojo Voluinės ulonų pulko (19 Pulku Ułanów Wołyńskich) štandartės, ant kurios kairės pusės buvo išsiuvinėtas pulko pavadinimas ir jo nevisiškai patvirtinto pirmojo vado vardas: „PUŁK UŁANÓW WOŁYŃSKICH“ – ant viršutinės kavalieriaus kryžiaus atšakos ir „PLK. KAROLA RÓŻYCKIEGO“ – ant apatinės kryžiaus atšakos.

tradiciją, net ir jos kultūrinį palikimą. Vėliava buvo padaryta iš melsvos spalvos raštuoto damasto²⁰. Viršuje buvo pavaizduotas per amžius tikinčiųjų išskirtinio kulto apgaubtas Aušros vartų Dievo motinos²¹ atvaizdas, kuris ant sidabrinio pusemėnulis, ir siuvinėtas aukso bei sidabro siūlais, o taip pat ir spalvotu šilku. Po šia figūra apačioje raudona ir geltona spalvomis buvo išsiuvinėtos palmės šakelės. Šios pusės audinio apatinėje dalyje buvo Lietuvos herbas, tai yra sidabrinė Vytis raudoname²² skyde apvesta auksiniu galionu. Virš skydo buvo Didžiojo kunigaikščio karūna (lenk. *kołpak*²³), taip pat raudoni su aukso siūlais siuvinėti elementai²⁴.

Iš to, kas buvo ankščiau aprašyta, tai minėtas pavadinimas, jeigu tuo metu jau kokių nors būdu funkcionavo, tai buvo vertinamas kaip neoficialus. Tai sąlygojo, kad jis neatsirado karinės valdžios korespondencijoje, o tai galėtų liudyti, kad be aiškaus siekio pabrėžti pakraščių tradiciją pavadinimas nebuvo tinkamas oficialiam 10-ojo ulonų pulko pavadinimo vartojimui.

Žinoma, pokyčiai galėjo įvykti jau 1920 m. pabaigoje, kada pulkas atsidūrė „Vidurio Lietuvos“ kariuomenės sudėtyje, kur kovojo jau kiti pulkai, kurie taip pat save siejo su etnosu ir buvusios LDK bei jos kariuomenės, vertintos kaip senosios Abiejų Tautų Respublikos ginkluotų pajėgų dalies, istorija²⁵. Tai buvo 13-asis Vilniaus ulonų pulkas (13 Pułk Ułanów Wileńskich), Gardino

²⁰ S. Gepner, *Sztandary* [w:] *Księga jazdy polskiej*. Praca zbior. pod red. B. Wieniawy Długoszowskiego, Warszawa 1938, s. 250, pateikia, kad 10-ojo ulonų pulko štandartės kairioji pusė buvo pagaminta iš melsvos spalvos šilko.

²¹ Ne be priežasties Adomas Mickevičius savo žymiajame veikalė „*Pan Tadeusz*“ rašė: „Panno Święta, co jasnej bronisz Częstochowy I w Ostrej świcicz Bramie!“.

(„Panele Šventoji, kuri skaisčiai Čenstochovą saugai Ir švieti Aušros vartuose“)

Cit. iš: A. Mickiewicz, *Pan Tadeusz czyli ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem*, Kraków – be išleidimo metų, s. 3.

²² Pagal S. Gepnerį (op. cit., s. 250) herbinio skydo laukas buvo tamsiai raudonas.

²³ Tai buvo tradicinis Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio valdžios ženkle pavadinimas. Štandartėje jis įgavo heraldinės kunigaikštiškos karūnos atitiktą formą – plačiau: H. Hußmann, *Deutsche Wappenkunst*, Leipzig – be išleidimo metų; A. Znamierowski, *Herbarz rodowy*...

²⁴ Štandartės audeklo aprašymas pagal: A. J. Dąbrowski, op. cit., s. 362–363, 367–368; K. Satora, *Opowieści wrześnieowych szandarów*, Warszawa 1990, s. 204; L. Kukawski, A. Jeziorkowski – rysunki, *Sztandary kawalerii polskiej XX wieku. Odcinek 9. 10 Pułk Ułanów Litewskich*, „Arsenał Poznański“, (Poznań) 1995, R.IV, Nr 2 (12), s. 45.

²⁵ Plačiau apie Abiejų tautų Respublikos lietuviškosios ginkluotųjų pajėgų dalies tradicijas ir apie jos istorijos interpretacijas ir požiūrius lenkų tarpukarinėje ir naujausioje kariuomenės istorijos historiografijoje žiūrėkite: T. Korzon, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Epoka przedrozbiorowa. Tom II i III*, Kraków 1912; *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864. Tom I. Do roku 1648*. Praca zbior. pod red. J. Sikorskiego, Warszawa 1965; *Tom II. 1648–1864*, Warszawa 1966; M. Machynia, V. Rakutis, Cz. Srzednicki, *Oficerowie Rzeczypospolitej Obojga Narodów 1777–1794. Spisy. Tom II. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794. Spisy. Sztab, kawaleria, artyleria, wojska inżynierskie i piechota*, Kraków 1999; H. Wisner, *Rzeczpospolita Wazów. II. Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego, dyplomacja, varia*, Warszawa 2004; *Rzeczpospolita Obojga Narodów i jej tradycje. Studia i szkice*. Praca zbior. pod red. M. Wagnera, J. Wojtasika, Siedlce 2004.

ulonų pulkas (Grodzieński Pułk Ułanów) ir 211–asis savanorių Panemunės ulonų pulkas (211 Ochotniczy Pułk Ułanów Nadniemeńskich), kurie savo dalinių pavadinimus vartojo ir kasdieniniame gyvenime, ir oficialioje karo korespondencijoje²⁶. Gali būti, kad šis faktas, kartu su anksčiau aprašytomis priežastimis, nulėmė tai, kad nuo 1920 m. pabaigos ar 1921 metų pradžios 10–asis ulonų pulkas pavadinime pradėjo naudoti žodį „lietuvių“ („Litewskich“). Taip buvo ir 1922 m., kada jis „grįžo“ į Lenkijos kariuomenės sudėtį, nors tokio pavadinimo vartojimui ir toliau nesulaukė karinės vadovybės pritarimo²⁷.

Jau buvo minėta, kad iki šiol nepavyko surasti įsakymo, patvirtinančio čia aptariamą pavadinimą. XX a. trečiajame dešimtmetyje minėtas pavadinimas atsirado pulko dokumentuose ir vyriausiųjų karinių institucijų dokumentacijoje, o taip pat įvairiuose su kariuomene susijusiuose leidiniuose²⁸ bei tuometine kariuomenės istoriografija. Tai liudija, kad pavadinimo egzistavimo faktas buvo vienodai gerbiamas, kaip ir kitais lenkiškais karo atvejais, kuriems buvo pavykę gauti oficialų leidimą savų pavadinimų ar vadų vardų vartojimui²⁹. Tokiu įrodymu gali būti pastaba, kurią 1928 m. birželį padarė Karinio istorijos biuro (Wojskowe Biuro Historyczne) vadovas brigados generolas Julianas Stachievičius (Julian Stachiewicz). Vertindamas pulko naudojamą pavadinimą, jis rašė: „10–asis lietuviškų ulonų pulkas. Pavadinimas istoriškai motyvuotas“.

Ši pastaba liudija du faktus. Pirma, kad tuo metu pavadinimas tikrai buvo siejamas su pulku, antra, kad pavadinimas buvo lenkų karinės vadovybės visiškai pripažintas. Tikriausiai todėl XX a. ketvirtajame dešimtmetyje iki

²⁶ Plačiau: Warszawa, Centralne Archiwum Wojskowe, Dowództwo Wojsk Litwy Środkowej,teczka 160; S. Aleksandrowicz, *Zarys historii wojennej 13-go Pułku Ułanów Wileńskich*, Warszawa 1929; W. Karassek, *Zarys historii wojennej 23-go Pułku Ułanów Grodzieńskich*, Warszawa 1930; J. Wielhorski, *Genealogia pułków strzelców konnych 1918–1924 oraz rodowody Grodzieńskiego Pułku Ułanów, Pułku Jazdy Obrony Wilna, 19 P. Uł., 20 P. Uł., 23 P. Uł. Nadniemeńskich, 23 P. Uł. Grodzieńskich i ochotniczych pułków ułańskich: 108-go, 210-go, 211-go, 212-go*, „Przegląd Kawalerii i Broni Panczernej“, Londyn 1970, tom VIII, Nr 57.

²⁷ Apie šio pulko pavadinimo oficialaus pripažinimo nebuvimą, kartu ir apie jo neoficialų pavadinimą taip pat rašo: *Rodowody pułków jazdy polskiej 1914–1947*. Praca zbior. pod red. K. Krzeczunowicza, Londyn 1983, s. 126. Gali būti ir tai, kad tokio sutikimo reikėtų ieškoti Vidurio Lietuvos karinių institucijų dokumentuose, o konkrečiai tai Lietuvos kariuomenės vyriausios vadovybės (Naczelnego Dowództwa Wojsk Litwy Środkowej) bei Laikinosios valdančiosios komisijos Krašto gynybos departamento (Departament Obrony Krajowej Tymczasowej Komisji Rządzącej) sudarytuose dokumentuose – plačiau šia tema: *Centralne Archiwum Wojskowe. Informator o zasobie*. Praca zbior., Warszawa 1996; B. Kolarz, *Ustrój Litwy Środkowej w latach 1920–1922*, Gdańsk 2004.

²⁸ Žiūrėkite: *Kalendarz wojskowy na rok 1928. (Rocznik drugi)*. Opracowany przez grono oficerów Sztabu Generalnego pod red. majora Sztabu Generalnego J. Jastrzębskiego, Warszawa 1927.

²⁹ Plačiau šia tema žr.: A. Smoliński, *Europejskie i polskie tradycje szefostw wojskowych XVI–XX wieku*. Część I, „Pro Memoria“. Pismo miłośników przeszłości, Warszawa 2004, Nr 2 (11); Część II, Nr 3 (12); idem, *Szef czy patron – tradycja i współczesność w Wojsku Polskim [w:] Od armii komputerowej do narodowej. Tom II. Dzieje militarne Polski i jej wschodnich sąsiadów od XVI do XX wieku*. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej. Praca zbior. pod red. M. Krotofila, A. Smolińskiego, Toruń 2005.

pat II Lenkijos Respublikos ginkluotųjų pajėgų gyvavimo pabaigos pulkas nesirūpino, kad pavadinimas būtų oficialiai pripažintas.

Dar vienu požymiu 10–ajame lietuviškų ulonų pulke, susijusiu su buvusios LDK tradicija, buvo 1926 m.³⁰ Karo reikalų ministerijos (lenk. Ministerstwo Spraw Wojskowych) patvirtintas atminimo ženklas. Tai buvo 57x36 mm dydžio keturių dalių ženklas. Jį sudarė sidabrinis erelis jogailaičių erelio tipo su emaliuotu skydu ant krūtinės, kuris buvo nuspalvintas pulko pikės vėliavėlės spalvomis – avietinė–balta su balta–tamsiai mėlyna juostele per vidurį. Ženklo atvira karūna ir erelio snapas bei nagai buvo auksinės spalvos. Erelis buvo uždėtas ant sidabrinės pasagos su šešiomis auksinėmis vinutėmis. Pasagos apačioje buvo pritvirtintas herbinis skydas su lietuviška Vytimi raudoname lauke³¹.

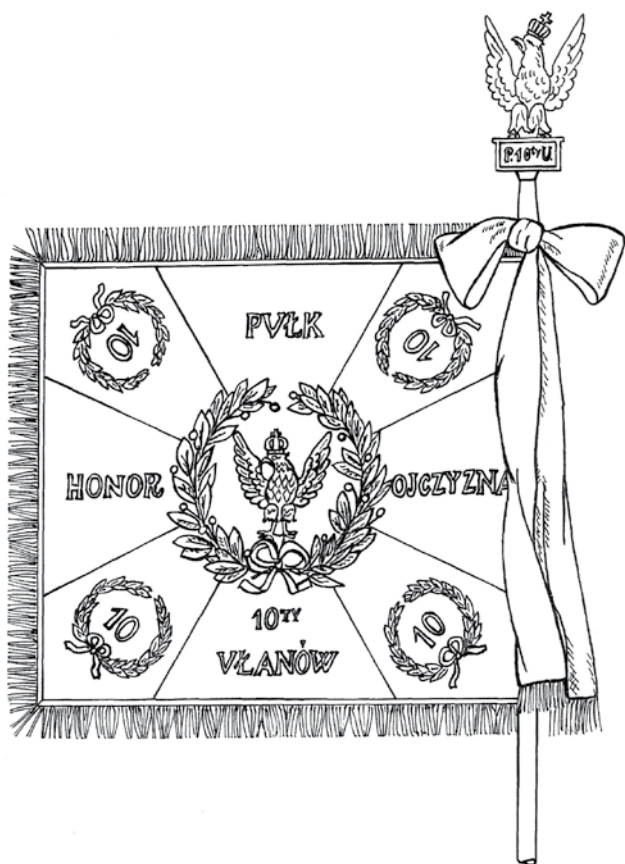
Remiantis tuo, kas buvo anksčiau aptarta, galima pasakyti, kad 10–ojo lietuviško ulonų pulko atveju, taip pat per pulko pavadinimą, štandartės pavidalą ir pulko ženklą sąmoningai ir nuosekliai buvo stengiamasi prisirišti prie buvusios LDK, kuri buvo vertinama kaip Abiejų tautų Respublikos sudėtinė dalis, istorija. Taip pat reikia pažymėti, kad šie veiksmai buvo tam tikros oficialios politinės srovės dalis, kurią II Respublikos laikotarpiu rėmė dalis tuometinio politinio, visuomeninio ir kultūrinio elito, kuris lenkiškojoje istoriografijoje yra apibrėžiamas federalizmo idėja.

Čia taip pat verta pridurti, kad 10–asis ulonų pulkas ir jo štandartė savo istorijoje turėjo dar vieną „lietuvišką“ epizodą. Tragiškos Lenkijai ir jos kariuomenei 1939 m. kampanijos metu, labai nedėkingu laiku, rugsėjo pabaigoje, pulko vėliava buvo atvežta į Lietuvą. Šią užduotį įvykdė rotmistras Adomas Mirza–Kozubovskis (Adam Mirza–Kozubowski), kuris tuomet tarnavo Paliesės Kavalerijos brigados rezervo rajone (Ośrodek Zapasowy Podlaskiej Brygady Kawalerii). Lietuvą pasiekė tik štandartės audeklas, nes erelis rugsėjo 22 d. buvo užkastas miške šalia Uciechos (Uciecha) pasienio sargybos posto netoli Druskininkų. Štandartės kotas buvo sudėgintas. Šių tragiškų kiekvienam kareiviui akimirkų liudininkais buvo 110–ojo rezervinio ulonų pulko³² (Zapasowy Pułk Ułanów) kapelionas kunigas Boleslovas

³⁰ Jo pataisytas statutas buvo patvirtintas 1929 m. kovą.

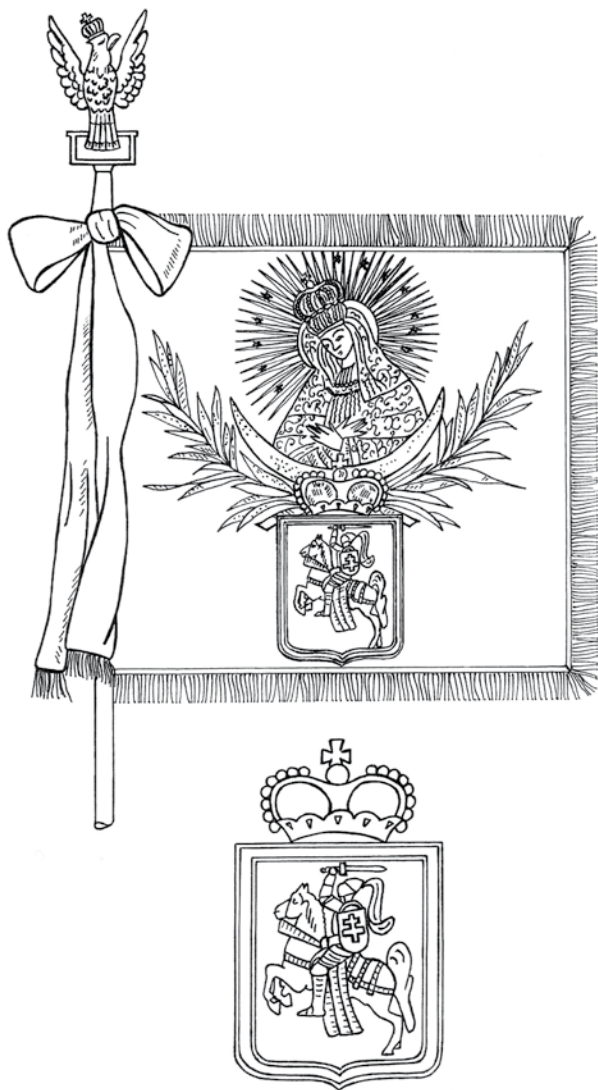
³¹ Dziennik Rozkazów Ministerstwa Spraw Wojskowych Nr 2 z 26 I 1926 r. pozycja 15; ibidem, Nr 9 z 18 III 1929 r. pozycja 81; M. Welna, *Odnaczenia i odznaki jednostek Wojska Polskiego 1914/1918 – 1939/1945. Katalog wystawy zorganizowanej z okazji 70 rocznicy odzyskania niepodległości*, Wrocław 1988; H. Wielecki, R. Sieradzki, *Wojsko Polskie 1921–1939. Organizacja i odznaki kawalerii*, Warszawa 1992, s. 82–83; K. Filipow, B. Wróblewski, *Odnaki pamiątkowe Wojska Polskiego 1921–1939. Kawaleria*, Warszawa 1992, s. 20.

³² Tai buvo II ešelono pulkas, kuris buvo suformuotas 1939 m. rugsėjį Suvalkų ir Paliesės kavalerijos brigados rezervo rajone Volkovyske iš anksčiau mobilizuoto 10–ojo lietuviškųjų ulonų pulko karių pertekliaus. Kartu su pulkininko Edmunda Helduta Tarnasiewiczza, vadovaujama Rezervine kavalerijos brigada nuo 1939 m. rugsėjo 17 d., kovojo su Raudonąja armija.

fg
2005

Dešinė (pagrindinė) 10-ojo lietuviškųjų ulonų pulko štantartės pusė

AS
2005

A) Kairė (reversinė) 10-ojo lietuviško ulonų pulko štandartės pusė, B) Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas iš 10-ojo lietuviško ulonų pulko štandartės

Piešinių autorė Agata Smolińska

Godlewski (Bolesław Godlewski) ir tame pulke kartu tarnaujantys rezervo podporučnikas Tadeušas Herničakas (Tadeusz Herniczak)³³ bei artilerijos podchorunžas Česlovas Lelukas (Czesław Leluk).

Minėtos štandartės audinys, kartu su rotmistru Mirza–Kozubovskiu, atsidūrė Lenkijos kariuomenės internuotų karių stovykloje Birštone. Iš ten slaptai, kartu su 3–ioju švolažierių pulku, 2–ojo ulonų pulku ir 9–ojo raitųjų šaulių pulko štandartėmis, 1939 m. spalio 7 d. buvo atvežtas į Lenkijos kariuomenės atašė, kavaleristo ir diplomuoto pulkininko Leono Mitkiewičiaus (Leon Mitkiewicz) rezidenciją³⁴. Štandarčių kurjeriu buvo keturi lenkų skautai³⁵, gyvenantys Lietuvoje: Tadeušas Kognovickis (Tadeusz Kognowicki)³⁶ –Tadeušas Butleris (Tadeusz Butler)³⁷, Janas Kudrevičius (Jan Kudrewicz)³⁸ ir Zbignevas Sklodovskis (Zbigniew Skłodowski)³⁹. Kitą dieną visos šios vėliavos, kartu su 81–ojo Gardino šaulių pulko štandarte, diplomatinio paštu per Stokholmą buvo išsiųstos į Lenkijos emigracinės valdžios būstinę Paryžiuje, o, po jos evakuacijos į Didžiąją Britaniją, galiausiai pasiekė Londoną⁴⁰. Ten tos vėliavos, o kartu ir 10–ojo lietuviško ulonų pulko štandartė, yra ir šandien saugomos Generolo Sikorskio vardo lenkų institute ir muziejuje⁴¹.

Taip trumpai buvo pristatyti lenkų 10–ojo lietuviško ulonų pulko ryšiai su praeitimi ir buvusios LDK tradicija, o kartu ir su visos šiandien jau pamirštos Abiejų Tautų Respublikos praeitimi.

Įteikta 2006 m. rugsėjo 4 d.

³³ Plačiau žr.: J. Wielhorski, R. Dembiński, *Kawaleria polska i bronie towarzyszące w kampanii wrześniowej 1939 roku. Ordre de Bataille i obsady personalne*, Londyn 1979, s. 46.

³⁴ Plačiau apie šią asmenybę žr.: P. Stawicki, *Oficerowie dyplomowani wojska Drugiej Rzeczypospolitej*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1997; idem, *Attache wojskowi Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Historyczno–Wojсковy“ 2004, R. V. (LVI), Nr 2 (202).

³⁵ A. J. Dąbrowski (op. cit., s. 365) pateikia informaciją, kad buvo tik du skautai kurjeriai, kurie priklausė „slaptai A. Mickevičiaus vardo organizacijai“. Tiek skautų turėjo išnešti lenkų kavalerijos pulkų štandartes iš stovyklos, tačiau šioje akcijoje gabenant likusias vėliavas dalyvavo keturi skautai.

³⁶ 1941 m. sovietų buvo areštuotas ir bandant pabėgti nušautas.

³⁷ Vėliau inžinierius Tadeusz Butleris buvo vienintelis iš šios ketveriukės, kuris pergyveno II pasaulinį karą. Jam pasibaigus emigravo į Argentina, o vėliau į JAV, kur San Franciske mirė.

³⁸ Raudonajai armijai užėmus Vilniaus kraštą buvo areštuotas ir išstremtas į Sibirą iš kurio vėliau pateko į II lenkų korpusą, vadovaujamą gen. Anderso. Žuvo mūšyje prie Monte Cassino. Būdamas kapralu kovojo 6–ojo šarvuotojo pulko eilėse.

³⁹ Vėliau Raudonosios armijos Vilniaus krašte karys. Žuvo mūšiuose. Visi Lenkijos kariuomenės pulkų štandarčių gelbėjimo akcijos dalyviai, kurie 1939 m. atsidūrė Lietuvos Respublikos teritorijoje, už savo pasišventimą ir narsą vėliau buvo apdovanoti Narsųjų kryžiais (lenk. Krzyż Waleczny).

⁴⁰ Wcześniej bowiem przez pewien czas sztandar 10 Pułku Ułanów Litewskich znajdował się w miejscowości Gask w Szkocji, a do Londynu został przewieziony w połowie 1956 r.

⁴¹ L. Mitkiewicz, *Wspomnienia kowieńskie*, Londyn 1968, s. 266–267, 275–276; A. J. Dąbrowski, op. cit., s. 365; K. Satora, op. cit., s. 204; L. Kukawski, A. Jeziorowski, op. cit., s. 48–49.

Résumé

RÉGIMENT « LITUANIEN » D'UHLANS DANS L'ARMÉE POLONAISE EN 1918–1939

Dr. Aleksander SMOLIŃSKI
Université Mikolaj Kopernik à Toruń

Depuis longtemps, les groupes d'habitants polonais et lituaniens sont nombreux dans la zone de part et d'autre de la frontière Pologne–Lituanie. Tant en Lituanie qu'en Pologne, ces groupes constituent la minorité nationale. Autrefois les deux nations ont été séparées par un flux douloureux d'événements qui se déclenchèrent au dernier trimestre du XVIIe siècle. Cependant dans ce processus le rôle le plus important fut joué par le XXe siècle et, en particulier, par les changements politiques et sociaux qui se déroulaient dans cette partie de l'Europe après les années 1918 et 1939 ainsi qu'après 1940 et 1945. En compte final, les victimes en sont les deux nations qui vivaient autrefois dans un État solidaire et puissant, appelé la « République des Deux Nations ».

Un autre facteur était le fait qu'à l'époque l'État polonais contrôlait un certain nombre de terres qui faisaient partie du territoire du Grand Duché de Lituanie, par exemple la région de Vilnius, qui jusqu'à l'année 1939 fut l'un des éléments les plus ardents de dispute entre la Pologne et la Lituanie.

L'un des éléments de l'histoire commune, vivant dans la mémoire des Polonais et des Lituaniens, était le fait que le 10ème régiment des uhlands fut nommé « lituanien ». Le début de sa formation date l'année 1918.

De la fin de sa formation jusqu'à la fin de la guerre entre la Pologne et les bolcheviks, le 10ème régiment d'uhlands faisait partie de la 2ème brigade de cavalerie. En été de 1919, il est intégré dans les forces armées qui luttaient sur le front Lituanie–Biélorussie, plus tard – à Polessié, en 1920 il prit part aux batailles contre les bolcheviks en Ukraine, près de Varsovie. Plus tard le régiment fut transféré sur le secteur du front Lituanie–Biélorussie où les Polonais luttaient contre les bolcheviks. Il y prit part à la bataille du Niémen et dans les actions militaires contre les unités de Lituanie, dans les environs de Druskininkai. Après l'armistice du 18 octobre 1920 et à la fin des batailles contre l'Armée Rouge, le régiment fut disloqué près de la ligne de démarcation soviéto-polonaise et plus tard, en

mi-décembre, transféré sur le territoire de la « Lituanie centrale » (« *Vidurio Lietuva* ») où, en participant aux actions militaires liées au conflit polono-lituanien, il est intégré dans le groupe « Beniakonie ». Le régiment y reste jusqu'à la fin de l'existence de la « Lituanie centrale ». Cependant seulement en été de 1922 il fut transféré sur le lieu de sa dislocation à Baltstogė où il resta jusqu'au début de la guerre entre la Pologne et l'Allemagne en 1939.